

որ ամբողջովին ինքնագովութիւն է և... հայհոյանք գրախօս-
ների դէմ. յամենայն դէպս այդ վերջաբանը մի վերին աստի-
ճանի անվայել և անպատկառ գրութիւն է, որ պատիւ չէ կա-
րող բերել աւելի ևս պ. Համբարձումեանի նման «Անհունի
էջերում» սաւառնող մի «բանաստեղծի»...

Ա. Մ.

Օմար Խայեամի «Քառեակներ», քննական ուսումնասիրութեամբ մը.
պարսկերէն ընագրէն թարգմանեց Գ. Փառնակ. Փարիզ, 1904.

Պարսկական գրականութիւնը բոլոր միւսիւման ազգաց մէջ
եղել է և մնում է ամենաբեղմնաւորը. եթէ կայ մի գրականու-
թիւն, որ նոյն բարձրութեան վրայ կանգնած լինէր, դա
կլասիկական արաբականն է անշուշտ. սակայն և այս գրակա-
նութեան մեծ ներկայացուցիչները եղել են պարսկական ծա-
ղումից: Պարսիկը իր մտաւոր արտադրութիւններով մի պատ-
կառելի բարձրութեան վրայ է գտնուում՝ համեմատած իր դը-
րացի արիական կամ մոնղոլական ծագում ունեցող ազգերի
հետ. թէև շատ անգամ քաղաքականապէս ենթարկուել է նրանց
ազդեցութեան, բայց մտաւորապէս միշտ տիրապետող տարր է
հանդիսացել արևելքում: Նա մշակել է գիտութիւնները, պատ-
մագրութիւնը, իսկ բնլետրիստիկան, մասնաւորապէս բանա-
ստեղծութիւնը հասցրել է մի որոշ կատարելութեան. այս վեր-
ջինիս մէջ, ինչպէս հայելիում, արտացոլանում է պարսկի ճը-
կուն, դիւրաթեք, սրամիտ հոգին, նուրբ ըմբռնողութիւնը և
կայտառ երևակայութիւնը: Եւ այս բանաստեղծութիւնը իբրև
մի անսպառ աղբիւր դարերից 'ի վեր սնունդ է մատակարա-
րել այլազան միւսիւման ազգերին սկսած Խնդուից մինչև
Վոսիփորի ափերը, և պարսկերէն քաղցրահնչիւն մուղիկալ լե-
զուն դարձել էր Առաջաւոր Ասիայում այն, ինչ որ էր Եւրոպա-
յում Ֆրանսերէն լեզուն XVIII դարում:

Բազմաթիւ են պարսիկ բանաստեղծները. ամեն շահ, աս-
մեն աւատական իշխան, մինչև անգամ և հարուստ կալուածա-
տէր իրան պարտք և պատիւ էր համարում բանաստեղծների
մեկնապարհ դառնալու: Ղազնէվի հարստութեան ամենամեծ ներ-
կայացուցիչ՝ Սուլթան-Մահմուդի պալատում հովանի և ապաստան
էին գտել չորս հարիւր բանաստեղծ: Բայց այս բանաստեղծ-
ների շատերի երկերը դարերի ընթացքում անհոգութեան կամ
մոլեռանդ տգիտութեան զոհ դարձան, ուրիշները մնում են
դեռ, բայց ձեռագիրների մէջ և թագնուած զանազան անկիւն-
ներում: Իսկ այն, ինչ որ հրատարակուել է արևմուտքում կամ

արևելքում, մի շատ նիհար մասն է պարսկական զրական հարուստ ժառանգութիւնից: Բայց այս նիհար մասն էլ մնում է իր պատկառելի բարձրութեան վրայ թէ որակի և թէ քանակի կողմից՝ պարունակելով իր մէջ երեք մեծութիւններ այս բառի եւրոպական նշանակութեամբ. Ֆիրդուսի—էպիկ բանաստեղծ, Հաֆիզ—լիրիկ բանաստեղծ և Պայեսամ—միստիկ բանաստեղծ: Ամենից բախտաւորը «Շիրազի Սոխակը»՝ Հաֆիզն է, որ իր կենդանութեան ժամանակ և այժմ էլ վայելում է պարսիկ ժողովրդի յարգանքը և երախտադիրութիւնը. նրա դաղէշները անգիր հնչում են Պարսկաստանի ամեն անկիւնում: Աւելի դժբախտ էր Ֆիրդուսին: Նրա դիւցազնական նախ-միւսիւլման Պարսկաստանն իր Ռուստէմներով և Զոհրաբներով դուր չէր գալիս միւսիւլման Պարսկաստանի կեղծ-բարեպաշտ ժողովրդի խանգարուած ճաշակներին: Մնում է Ֆիրդուսիի Շահնամէն, բայց անյայտ կորել է նրա գերեզմանը: Սակայն ամենից դժբախտը Պայեսամն է. նրա գերեզմանի հետ պարսիկը անգիտանում է և նրա սքանչելի քառեակները *): Բայց Պայեսամը մնում է մի առաջնակարգ մեծութիւն շատ բնորոշ ու օրիգինալ դէմք պարսկական զրականութեան մէջ իրրեւ միստիկ բանաստեղծ:

Միստիկականութեան ծագումը շատ հին է Պարսկաստանում. նա սկսել իսլամի հետ, և պարսիկ գրողներն իրանք հաստատում են, որ շիա դաւանութեան հիմնադիր Պալիֆ Ալին հիմնադիր է եղել և՛ միստիկականութեան: Նրա ծագման պատճառը պէտք էր փնտրել իսլամի մէջ, որ իր չոր, միօրինակ և դոկտրինալ բնաւորութեամբ չէր կարող համապատասխանել պարսկական պանտէիստ աշխարհայայացքին և հետքընդին ու էկսպանսիւ բնաւորութեան. և միստիկականութիւնը թէև բուսել էր Պարսկաստանում իսլամի հետ միասին, սակայն նրա արմատները շատ խոր են թաղուած, զրադաշտ կրօնքի մէջ, որ շատ զօրաւոր կերպով ազդել է մասնաւորապէս միստիկների այլաբանական լեզուի վրայ: Արևելքի միստիկականութիւնը իր գլխաւոր գծերի մէջ նմանում է արևմտականին՝ իր կարգին ազդուած յունական նոր-պլատոնական փի-

*) Գամենալով երկու խօսք ասել Քայեսամի մասին՝ նրա հայեցէն թարգմանութեան առթիւ, իմ ամբողջ աշխատանքները գտնելու Թիֆլիսում Քայեսամի մի որեւէ բնագիրը՝ բոլորովին դուր անցան: Նոյն հետեանքն ունեցան և «Չարքի-Ռուս»-ի խմբագիր պ. Չահթաթիկիսիկի սիրալիլ կերպով յանձն առած որոնումները: Զարմացած մնացի, երբ Թիֆլիսի պարսկական ընդհանուր հիւպատոսարանում հիւպատոսը և իր բաղմաթիւ քարտուղարները առաջին անգամ ինձանից էին լսում Քայեսամ բանաստեղծի անունը:

լիստփայութիւնից և հնդկական բրահմինական ուսումից. նա ծաղկեց Պարսկաստանում X-XV դարերում: Այս վարդապետութեան համաձայն աստուածութիւնը սփռուած է ամբողջ բնութեան մէջ, նա պարունակուած է աշխարհի մէջ, և աշխարհը պարունակուած է նրա մէջ: Եթէ մարդը կարողանայ իր մէջ խեղդել անձնական ետը (նէֆս) և բոլորովին ոչնչացնել իր մէջ մարմինը, այն ժամանակ նա կը միանայ աստուածութեան հետ, (վէսլ կամ վէսալ), ինչ-որ կազմում է մարդու համար կատարելութեան վերջնակէտ և ծայրագոյն երջանկութիւն: Սէրը (էշկ), որ առաջին պայմանն է հասնելու այդ երջանկութեան, միատիկների լեզուով ոչ հասարակ երկրային սէր է, այլ դէպի վեր, դէպի աստուածութիւնը ձգտող սէր: Սիրոյ առարկան՝ աստուածութիւնը՝ որ սփռուած է ամբողջ բնութեան մէջ և որին փնտրում է միատիկը, դա այլաբանօրէն սիրելին, պաշտելին, կուրքը (մէշուրէ, մէհրուրէ, սէնէմ) կամ ընկեր բարեկամն (դուստ, եար) է կոչուած: Այն հոգեկան ինքնամոռացութիւնը, էքստազը, որը տիրապետում է միատիկին և նրան խլում է աշխարհից, դա այլաբանօրէն արտայայտուած է գինովութիւն (մէսաթ) բառով և միատիկն իր կեանքը միշտ գինով է անցկացնում: Միատիկը, որ Աստուծոյ հետ միանալու յուսով, անմխիթար, աշխարհում տառապում և թափառում է, կոչուած է սիրահար (աշիգ), թափառող (բինդ), իսկ նրա բնակավայրը գինեւորուն (մէյքէդէ), աւերակ տուն (խէրաբաթ): Ահա այս է համառօտաբար միատիկ բանաստեղծութեան այլաբանական լեզուն:

Պարսից գրականութեան մէջ միատիկ բանաստեղծութեան հիմնադիրը Աբու-Մէլիք-բէն-Աբու-Նայր մէյհէնեցին էր, որ առաջին անգամ քառեակներով սկսեց արտայայտել միատիկ զգացմունքները և մտքերը: Նրա բանաստեղծութիւնները իրանց բուն զգացմունքներով, հոգու անսահման զմայլումով, ազնիւ և այրող տենչով անշուշտ շատ բարձր են կանգնած, բայց մտքի խորութեան, համարձակութեան, կորովի արտայայտութեան և ինքնուրոյնութեան կողմից գիշանում են Օմար Նայեամին. եթէ առաջինի մեծութիւնը մատչելի է արեւելքի գրական ճաշակներին, վերջինը պահում է այդ՝ տեղափոխուելով արեւելքից արեւմուտք:

Մի քիչ ժամանակ առաջ Օմար Նայամ բոլորովին անծանօթ դէմք էր ընդհանուր գրականութեան մէջ: Իր հայրենիքում, քացի սակաւաթիւ միատիկներ, որոնք հոգեկան խորին հոգեզմայլութեան մէջ յափշտակուած էին նրա քառեակներով, նա բոլորովին մոռացուած էր. իսկ Եւրոպայում նա մի անորոշ մեծութիւն էր, որ անյայտութիւնից դուրս գալով՝ հետզհետէ

բարձրացաւ և պարսից բանաստեղծներից եթէ ոչ ամենամեծը, գոնէ ամենաթողովրդականը դարձաւ: Ֆոն-Համերի, Ֆեց-Ղերալդի, Նիկոլայի և Ունեֆիլդի թարգմանութիւնները նրա համար պատրաստեցին պատուանդանը, որի բարձրութեան վերայ նա այժմ գտնուում է: Իբրև արձագանգ կրոպական գրականութեան և կրիտիկայի այդ ընդունելութեան խայեամի քառեակները երևում են այսօր և մեր գրականութեան մէջ, Պարիզում, պ. Փառնակի պարսկերէն ընագրից թարգմանութեամբ:

Պ. Փառնակի թարգմանութիւնը առաջնորդում է մի քննական ուսումնասիրութիւն 41 երեսից բաղկացած, երեսների թուով մի քիչ միայն պակաս իսկական ընագրից (55 երես), բայց ծաւալովը գրեթէ նրա կրկնապատիկը: Այսքան ընդարձակ ուսումնասիրութեան մէջ կարելի է շատ բան ասել Օմար խայեամի մասին, և մենք վերնագրի համաձայն սպասում ենք մի լուրջ քննական վերլուծում լսել պ. Փառնակից, բանի որ նա մասնագէտ է և ըստ երևոյթին բաւական հարուստ էրուդիցիայի տէր. բայց մենք տեսնում ենք մի քիչ տարբեր մեր սպասածից: Հակառակ թարգմանչի գործ դրած ջանքերին քննական վերլուծման ենթարկելու խայեամի քառեակները և նրա հոգեբանութիւնը, խայեամի դիմագծերը և աշխարհայեացքը այնուամենայնիւ մնում են մեզ համար անորոշ և անհասկանալի. խօսքեր, դարձուածքներ, ֆրազներ շատ կան, բայց մի միտք, որ արժանի լինէր վերնագրին, քննական ուսումնասիրութեան, այդ մենք չգտանք: Այստեղ խայեամի մասին նրա ասածը կրում է աւելի գովաբանական (panegyrique) բնուորութիւն, որ շատ տեղ հասնում է չափազանցութեան: խայեամի մեծութիւնը ապացուցանելու՝ և համեմատելու համար մէջտեղ են բերւում, և՛ Վոլտեր, և՛ Շէկսպիր, և՛ Գիոթէ, և՛ Տոլստոյ, և՛ Բրիստոս. յափշտակումներ և չափազանցութիւններ, որոնք այնքան մնասում են քննական լրջութեան: Մի տեղ (երես Ժէ) խայեամ մի երդուեալ եպիկուրեան է, մի տիպիկական ներկայացուցիչ «կեր, արբ և ուրախ լեր» վարդապետութեան, բայց միևնոյն ժամանակ (երես Ժբ) մի մոռյլ յոռետես է նա, «լին դար առաջ յանկարծ Շոպենհաուեր և Բայրըն»: Ոչ առաջին կարծիքն է ճիշտ և ոչ վերջինը, ճիշտն այն է, որ խայեամը ոչ յոռետես է և ոչ եպիկուրեան, նա մի միստիկ բանաստեղծ է, որ ընթանալով այդ բանաստեղծութեան նախահայր Աբու-Սէիդի ճանապարհով՝ այդ տեսակի բանաստեղծութեան կարողացաւ այդպիսի խորութիւն տալ և այդպիսի կորով, ուժգնութիւն և անկեղծութիւն ներշնչել: Գուցէ նրա քառեակները բառացի ի-

մաստով են հասկանում Լոնդոնի Սայեամ-Կլիբի անդամները, բայց մեզ համար միակ կարևորը գիտնական ճշմարտութիւնն է, և բոլորովին անհասկանալի են պ. Փառնակի զայրոյթը և նախատինքները դէպի Սայեամի ֆրանսերէն թարգմանիչ Նիկոլան, որ իր թարգմանութեան յառաջաբանում բացատրել է Սայեամի իբրև միստիկ բանաստեղծի այլաբանական լեզուն. անհիմն է նոյնպէս և այն մեղադրանքը, որ այդ կարծիքը անցել է արևմուտք արևելքից. ճշմարտութիւնն այն է, որ անցել է բոլորովին հակառակ ճանապարհով (տես КРЫМСКИЙ: «Супфизмъ»): Զուր են նոյնպէս պ. Փառնակի ջանքերը Սայեամի տաղանդի յայտնութեան և մեծութեան պատճառը որոնելու քաղաքական անցքերի մէջ: Գոնէ հակառակն է վկայում պարսկական պատմութիւնը: Միւսիւրման գրականութեան ծաղկումը Պարսկաստանում կատարուեց Սամանիդներին (Րուդէկի), Ղազնէվիդներին (Ֆիրդուսի), ծագումով ոչ պարսկական, այլ թիւրք հարստութիւնների կամ Շիրազի թոյլ Աթաբէկների (Սաադի, Հաֆիզ) ժամանակ. մինչդեռ յետագայ փայլուն և արիւնով ու հոգով իսկական պարսիկ հարստութեան Սէֆէվիդներին, սրբացրած Շահ-Իսմայէլի և մեծն Շահ-Աբբասի ժամանակ մենք տեսնում ենք մի տեսակ գրական ամուլութիւն: Ուրեմն պ. Փառնակ աննպատակ կերպով լցրել է իր քննական ուսումնասիրութեան առաջին ութ երեսները սելջուկ վեհապետների կենսագրութեամբ, որոնք ոչ մի կապ չունեն Սայեամի հետ, որովհետև Սայեամը ծնունդ էր ոչ թէ ժամանակակից քաղաքական, այլ մտաւորական կեանքին. իսկ մտաւորական կեանքը XI—XII դարերում շատ բնորոշ էր. դա միստիկ գրականութեան և միստիկ բանաստեղծութեան բարգաւաճման դար էր: Օմարն աչքերը բանում էր Նիշաբուր քաղաքում այն ժամանակ, երբ այդ միևնոյն քաղաքում աչքերը փակում էր միստիկ բանաստեղծների հայրը՝ Աբու-Մէիդ: Այս երկտողում դժուար և ընթերցողների համար ձանձրալի կը լինէր մտնել ապացոյցների մէջ, որոնք հետաքրքիր և գուցէ հասկանալի կը լինէին միայն մասնագէտների համար որոշելու Սայեամի միստիկ ծագումը և միստիկ բնատրութիւնը. միայն ես ինձ թոյլ կը տայի յանձնարարել պ. Փառնակին կարդալ (ես շատ կասկածում եմ, որ նա կարդացած լինի) հասկանալու համար Օմար Սայեամին և նրան ծնունդ տուող XI և XII-րդ դարերը Աբու-Մէիդի ստուար կենսագրութիւնը՝ հրատարակուած պրոֆ. Ժուկովսկու ձեռքով (Абу-Сеидъ Мейхенейский, Тайна единения съ Богомъ):

Քննական ուսումնասիրութիւնը կազմուած է անսխտեմատիկ, կարելի է ասել՝ անկարգ կերպով. երկար և անտեղի Մայիս, 1904.

անհրաժեշտ է կարդալ անպայման այդ չափով թէ պարսկերէն տառնաւորի քաղցրութիւնը իմանալու և թէ ճիշտ ու անսխալ կարդալու համար, որովհետեւ քառեակների չափը ոչ թէ խանգարում, այլ օգնում է մտքերը հասկանալու:

Երկրորդ կարևոր պահասութիւնը պ. Փառնակի անխոր վերաբերմունքն է դէպի Օմար խայեամի քառեակների ընտրութիւնը: Նրանց թիւը տարբերւում է հրատարակութիւնների համեմատ: Նիկոլա՝ Ֆրանսերէն թարգմանիչը ունի մօտ 560 քառեակներ (և ոչ թէ 800, ինչպէս ասում է պ. Փառնակ), Whinfield (Trubnes's Oriental Series) նրանց թիւը հասցնում է մինչև 750, բողլէեան մատենադարանի ձեռագիրը (Օքսֆորդ) պարունակում է միայն 158 քառեակ, իսկ Ուտի թագաւորի մատենադարանում կային խայեամի աւելի հին և աւելի հարազատ ձեռագրեր, որոնք գրադարանի միւս դանձների հետ կրակի զոհ գնացին: Պետերբուրգում տպուած ձեռագիրը պարունակում է 450 քառեակ միայն: Պարզ է ուրեմն, որ մինչև այժմ էլ մնում են խառնուած Օմար խայեամի հարազատ և նրան վերադրուած, բայց ուրիշների գրած քառեակները, որով մի տեսակ մտքերի խառնաշփոթութիւն և արժանաւորութեան տեսակէտից անհաւասար հակասութիւն է առաջ գալիս: Այս միևնույն սխալից զերծ չէ մնացել և պ. Փառնակը, թէև նա աշխատել է հետեւել Բողլէեան գրադարանի ձեռագրին, բայց դրա հետևանքն այն է եղել, որ մի կողմից դուրս են մնացել 100—120-ի չափ քառեակներ և դժբախտաբար ամենից օրիգինալ և կորովի քառեակներ, իսկ միւս կողմից անպակաս են եղել կրկնութիւնները կամ Օմարի գրչի և մտքի հետ կապ չունեցող անհարազատ քառեակներ: Այս տեսակէտից առանձնապէս աչքի են ընկնում ԺԳ, ԻԸ, ԽԵ, Հ, Ձ, ՃԽԷ, ՃԺԲ և ուրիշները *):

Գալով թարգմանութեան լեզուին, պէտք է խոստովանենք, որ պ. թարգմանիչը աշխատել և որոշ աստիճանի յաջողել է տալ բառական տեսակէտից հարազատ թարգմանութիւն, բայց այս բառական հարազատութեան նա զոհ է բերել բնագրի բանաստեղծիկ, զարդարուն և կորովի ոճը և, որ ամենից ցաւալին է, Օմարին միայն յատուկ օրիգինալ պարզութիւնը: Այսպիսի զոհաբերութեան ծանրութիւնը կը հասկանան նրանք,

*) Այս խնդրի մասին կարելի է ասել միայն այդքան և սպասել Խայեամի քառեակների նոր հրատարակութեան և լուսարանութեան Պետերբուրգի համալսարանի պրոֆեսոր պարսկագէտ և միտիկ գրականութեան յայտնի մասնագէտ Վ. Ա. Ժուկովսկու ձեռքով: Յոյս ունենք, որ այս աշխատութիւնը, որի վրայ յարգելի պրոֆեսորը աշխատում է հինգ տարի, պիտի լուծէ ընդմիջում Խայեամի հարազատ և անհարազատ քառեակների տարակոյսը:

որոնք տեսել են բնագրի ոճի գեղեցկութիւնը, ահա թէ ինչու ես ինձ թոյլ կը տայի ասել, որ Օմարի քառեակները պէտք է թարգմանել, եթէ կարելի է, բանաստեղծի գրչով, բայց անպատճառ ոտանաւորով: Պ. Փառնակի թարգմանութիւնները շատ տեղ յիշեցնում են մեր աշուղների գիղակտիկական ոգով գրուած տաղերը, այնքան նրանք կորցրել են իրանց ոյժը և փայլը. երբեմն այնքան է մթնել Օմարի այդ լուսաւոր պարզութիւնը, որ գրեթէ անհասկանալի է դառնում. օրինակի համար. «Ես նորէն գինիի փարչը այն ատեն մէկդի կը դնեմ, երբ, իբր թէ աքաղաղ ըլլայի, գլխուս վրայ սղոց դնեն», կամ՝ «այժմ, երբ աշխարհիս վրայ երջանկութեան կարելիութիւն կայ, ամեն կենդանի սիրտը անապատի ըղձանքը ունի», կամ՝ «հրաժարման ուխտս քո խոպոպներուն պէս լի է ոլորքներով», կամ՝ «մինչև երբ ծովուն երեսը հող զարնեմ» և ուրիշները:

Թարգմանութիւնը գերծ չէ և՛ սխալներից: Դժբախտաբար ձեռքիս տակ չունենալով բնագիրը, ներկայ բոլէին կարող եմ վերարտադրել միայն անգիր իմացած քառեակները և ոչ բոլորը: Հէնց առաջին քառեակում «Մէկը» (մեծատառ) թարգմանիչը ուղեցել է հասկացնել «Աստուած», բայց պէտք է հասկանալ իր պարզ իմաստով «մէկը երկուք է չեմ ըսած»-ը, այսինքն՝ «չեմ կեղծել, մէկին մէկ եմ ասել, երկուսին երկու»: «Մահմէդի փոշին իմ գլխուս, ներիր» (երես 38) պիտի լինի «՛ի սէը Մահմէդի գերեզմանին, ներիր» (խաբ—հող, գերեզման): «Մէկ օր սէտճաղէ մը պակսեցուցի»—գողացայ: «Ումպ մը գինի լուսնէն մինչև Մահի լաւ է» ծանօթութեան մէջ Մահի բացատրուած է Ձուկն համաստեղութիւն. այդպիսի համաստեղութիւն և այդպիսի անուն պարսկերէնում չկայ. պ. թարգմանիչը երևի գիտէ, որ պարսկերէնում աստղագիտական տերմինօլոգիան արաբական ծագում ունի, իսկ Մահի պարսկերէն բառ է: «Էդ մահ թա մահի» (մի տեսակ նայնահնչիւնութիւն,—alliteration) նշանակում է լուսնից մինչև ձուկը. աւելի շատ ասում է (պարսկական միաստերիաներում) «Էդ մահի սէմա թա մահիի դէրեա»—երկնքի լուսնից մինչև ծովի ձուկը, այսինքն երկնքի բարձունքից մինչև ծովի անդունդը, միախառն հասկացողութեամբ տիեզերքի ամենամեծ պարունակութիւնը, համակ տիեզերքը: Կան սխալներ և՛ հնչիւնների մասին. պարսկերէնում չկայ իւ հընչիւնը, ճիւտա, խիւտա, խիւտա, քիւշա (ուղիղը ջուղա, խուղա, քուշա). դա երևի թիւքերէնի զօրեղ ազդեցութիւն է: Մեր ակնարկը վերջացնելուց յետոյ աւելորդ չէր լինի երկու խօսք ասել և՛ ծանօթութիւնների մասին, որոնք հինգ երես են բռնում. դրանցից շատերը իսկի էլ կարևոր չէին, օրինակ

բառախաղերը, որոնք խայեամի մէջ տասնեակներով են համարոււմ, կամ թէ Մէհրաբ բառը (ծանօթ. 3)—«Մէհրաբ մըզկիթներուն մէջ այն տեղն է, որ ցոյց կուտայ Մէքքէի ուղղութիւնը, որին պէտք է դառնայ ամեն մուսուլման աղօթած պահուն»։ մէհրաբ—ամբիոն (մզկիթում, ինչպէս սեղանը եկեղեցում), ուրիշ ոչինչ։ կամ թէ (ծանօթ. 28) «Ծովուն երեսը հող զարներ, խիշտ զէզէն», կը նշանակէ զուր աշխատութիւն մը ընել։ Այս աստութիւնը ծագում կառնէ Պարսկաստանի մէջ ծանօթ գործէ մը, այն է, խմորի վրայ հող նետելով ծեփել, և յետոյ փոքր քառակուսի կտորներու կտրելով ծախել իբր աղիւս, 1000-ը երկու ու կէս քրանի (մօտաւորապէս մէկ ֆրանկ 20 սանթիմ) կը ծախուի։ Այս երկար և անօգուտ ծանօթութիւնը հասկանալու համար հարկաւոր է իր կարգին մի նոր ծանօթութիւն ևս աւելացնել բացատրելու խմորի վրայ հող նետելով ծեփելու արհեստը, մինչդեռ պարսկերէն լըէր զէրեա (լէր ար) խիշտ զէզէն» նշանակում է ծովի վրայ (ջրի վրայ) հիմք դնել, տուն շինել, մենք ասում ենք՝ աւազի վրայ տուն շինել, օգի մէջ ամրոցներ կառուցանել և այլն։

Ինչ որ վերաբերում է պ. Փառնակի աշխատութեան ընդհանուր տպաւորութեան, եթէ ուզում ենք անկեղծ լինել՝ պիտի ասենք, որ թարգմանութիւնը անբաւական է և իր ամբողջութեան մէջ։ Ընդհանուր է այն, որ թարգմանիչը գիտէ պարսկերէն, գիտէ պարսիկ և արաբ կլասսիկ գրականութիւնը, ծանօթ է արեւելքին և զուցէ նա մասնագէտ էլ է, որոշ գիտնական պատրաստութեամբ, բայց ճիշտ է և այն, որ Օմար իր քառեակներով նրա գրչի տակ այնքան է կերպարանափոխուել, որ առաջին հայեացքից դժուար թէ կարելի լինէր նրան ճանաչել։ Լսելով Օմարի անունը, նրա մասին մինչև այժմ գրուածը, ասուածը, կարդալով գրքի քննական ուսումնասիրութիւնը, երբ դուք անցնում էք նրա իսկական բանաստեղծութիւններին, մի տեսակ հիասթափութեան մէջ էք ընկնում, ակամայ հարց էք տալիս—հրտեղն է սրա այնքան անգամ կրկնուած մեծութիւնը, հար է սրա այնքան ցովուած գեղեցկութիւնը. մեղաւորը Օմարը չէ սակայն։

Գիրքը տպուած է Պարիզում։ Գինը նշանակուած է (մօտ 100 երեսի համար) 5 ֆրանկ (1 բուր, 90 կոպ.), որ զուցէ ներելի կը լինէր. շքեղ հրատարակութիւնների համար, բայց ներկայ գրքի համար դա շատ և շատ թանգ է և կ'արգելէ անշուշտ տարածուելուն։

Ա. ՍԱՓ.